ISSN: 1304-4796
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences
2025; 23 (4);188-206

Roma Dönemi Anadolusu'nda Yahudi Diasporası ve Yerel Onomastik Tercihler: Hierapolis Örneği

Umut Dinç[1, 2]

ÖZET

Filolojik kaynaklardan edinilen bilgilere göre Yahudi diasporasının Anadolu'daki varlığının ilk izleri MÖ III. yüzyılda görülmektedir. Fakat filolojik kaynakların aksine Anadolu coğrafyasından elde edilen tarihi malzeme genellikle geç antik döneme kadar sessiz kalmaktadır. Bahsi geçen durum düşünüldüğünde yeterli tarihi kaynağın bulunmaması, filolojik kaynakların güvenilirliğinin sorgulanmasına ya da yanlış değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. MS I. – III. yüzyıllar arasında diaspora Yahudileri kültürlerine yönelik atıfları yazıtlara işlemeleri vasıtasıyla kendilerini daha belirgin olarak göstermeye başlamışlardır. Kültürel vurguların belirginleşmesi Yahudilik araştırmalarında zaman ve mekân fark etmeksizin aynı yöntemlerin kullanılmasına neden olmuştur. Ayrıca epigrafik malzemelerin uzun zamandır bilinir olması ve sürekli aynı malzemenin değerlendirilmesinden dolayı bu alandaki çalışmalar kendilerini tekrar eder niteliğe dönüşmüştür. Bu çalışma, yapılan isim analizleri aracılığıyla yalnızca Yahudi toplumunun yaşam biçimini daha iyi anlamak ve epigrafik malzemede gizli kalan unsurları ortaya çıkarmak amacıyla değil; aynı zamanda Hierapolis örneği üzerinden, çok daha eski dönemlere ait tarihsel malzemenin sessizliğinin nedenlerini irdelemek için de bir çaba sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Diaspora Yahudileri, Onomastik, Hierapolis Yahudi Toplumu, İbranice, Hellence ve Latince İsimler.*

The Jewish Diaspora and Local Onomastic Preferences in Roman Anatolia: A Study of Hierapolis

ABSTRACT

The presence of Jewish communities in the Anatolian diaspora dates back to the 3rd century BCE. However, despite the accounts of philological sources, historical materials generally remain silent until the 3rd century CE. The lack of sufficient historical evidence has led to the questioning of the reliability of philological sources and, at times, to misinterpretations. Between the 1st and 3rd centuries CE, Jewish communities in many parts of Anatolia began to manifest themselves through references to their cultural identity. As these cultural markers became more

[1] İletişim Yazarı: umut-dinc@hotmail.com
[2] Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0002-7368-7697.

(Makale Gönderim Tarihi: 01.04.2025 / YayınTarihi:29.12.2025)
Doi Numarası: 10.18026/cbayarsos.1668834
Makale Türü: Araştırma Makalesi

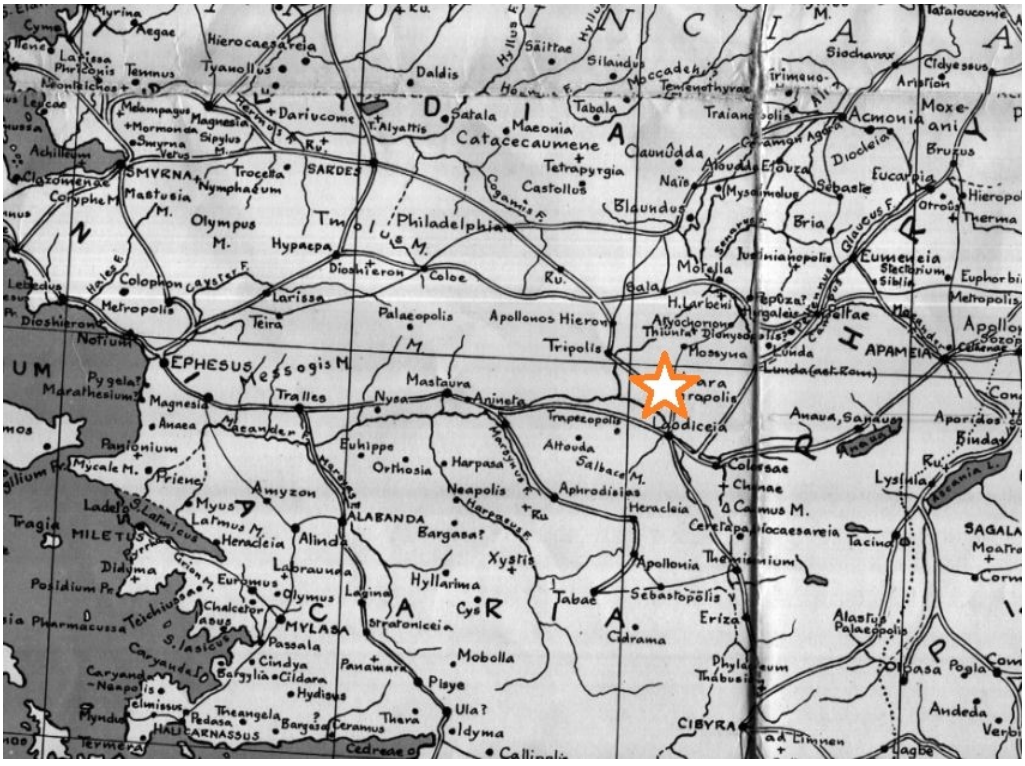
apparent, studies on Judaism tended to employ similar methodologies regardless of temporal or geographical context. Nevertheless, identifying Jews in the diaspora presents significant temporal and regional variations. Moreover, the long-standing familiarity with epigraphic materials—such as inscriptions and tombstones—and the frequent re-evaluation of the same data have led to a repetitive nature in this field of research. This study aims not only to better understand the lifestyle of Jewish communities and uncover hidden elements within the epigraphic material through name analysis, but also to explore, via the case of Hierapolis, the reasons behind the historical silence surrounding much earlier periods.

Keywords: *Diaspora Jews, Onomastics, Hierapolis Jewish Community, Hebrew, Hellenistic and Latin Names.*

1. GİRİŞ

Hierapolis şehrinin kuruluşunun Seleukoslar dönemi olduğu tahmin edilmektedir. Şehir Bergama hükümdarı II. Eumenes'in (MÖ 197-159) eline geçmiş ve Pergamon'un söylencesel kurucusu Telephos'un karısı Hiera ya da Hiero'ya göre adlandırılmış olmalıdır (Sevin, 2016, s. 245).

Harita 1. Phrygia Hierapolis Şehrinin Harita Üzerinde Gösterimi

Kaynak: Calder B. https://nla.gov.au/nla.obj-750951469/view alınarak düzenlenmiştir.

Şehir en parlak dönemini Roma hâkimiyeti altında yaşamıştır. Hierapolis farklı bölgelere uzanan yol ağları, şehir örgütlenmesi için olmazsa olmaz kanalizasyon sistemi ve içme suyu için kanal mimarisi kalıntıları ile gelişmiş şehir örgütlenmesine sahip olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen yatırımlara ek olarak şehirde, özellikle Claudiuslar Dönemi'nde (MÖ. 27 – MS. 68), inşa edilen agoralar, kutsal alanlar, stoalarla birlikte sanatsal görünümü noktasında da özel bir yaklaşıma sahip olmuştur (Semeraro, 2017, s. 10). Bu kültürel ortamı destekler nitelikteki tiyatroların inşası ve kullanımı da şehri dönemi içerisinde oldukça modern bir görünüme dönüştürmüştür. Kayıtlara geçen, bölge için oldukça yıkıcı etkilere sahip olan depremin (MS. 60) (Karagöz, 2005, s. 25-40) ardından şehrin tekrardan eski ihtişamına kavuşmasına yönelik yapılan imar faaliyetleri bu düşüncemizi desteklemektedir. Bu bağlamda Hierapolis şehri çevresine göre oldukça değerli niteliktedir. Aynı zamanda şehrin Apollon, Hades ve Kybele gibi önemli tapınım alanlarına sahip olması dini anlamda da şehri değerli hale getirmektedir. Bahsi geçen pagan kült merkezleri şehirde yer almasına rağmen Roma İmparatorluğu'nun yerel yönetim biçimi, farklı grupların şehirde özgürce yaşamasına olanak sağlamıştır. Yahudi toplulukları da bu özgür ortamdan faydalanan gruplar arasındadır. Kayıtların sessizliği pagan gruplar ile Yahudi toplulukları arasında dikkate değer bir çatışmanın olmadığını düşündürmektedir. Hatta ilerleyen sayfalarda değineceğimiz üzere Yahudi toplulukların pagan inancına sahip kişilere yakın kültürel özellikle gösterebileceğine yönelik epigrafik veriler tarafından desteklenen yorumlamalar yapılabilmektedir. Dönemin baskın kültürel yapısından farklı bir kültürel yapının şehirde kendini oldukça iyi ifade etme imkânı bulması dikkat çekicidir.

1.1 Araştırmanın, Amacı, Yöntemi ve Önemi

Yahudi varlığı Phrygia bölgesinde ilk olarak görülmeye başlamasından konumuzun sınırı olan MS III. yüzyılın sonuna kadar geçen süreçte, Yahudilerin, yerel unsurlardan ve bağlı oldukları devletin sosyo-kültürel yapısından etkilenmiş olduğunu düşünebiliriz (Bilde, 1993, s. 103). Konumuzu MS III. yüzyıl ile sınırlama sebebimiz bu dönemden sonra Yahudiler arasında daha keskin dinsel örgütlenmelerin görülmeye başlamasıdır. Hristiyanlığın yayılışı iki dini zaman zaman çatışmalı hale getirmiş ve simgesel anlamda kültürel vurguların kullanımını arttırmıştır (Langmuir, 1990, s. 57-58). Bu çalışmada Anadolu'daki Yahudi varlığının temellerinin daha net anlaşılabilmesi adına MS III. yüzyıl ve civarında tarihlenen epigrafik veriler tercih edilmiştir.

Bahsi geçen epigrafik veriler incelendiğinde sonraki yıllardan kalan epigrafik verilere oranla karşımıza daha karmaşık örgütlenme ve ilişki ağları çıkmaktadır. MS III. yüzyılda yaşadıkları coğrafyanın kültürel baskıları Yahudi toplulukları üzerinde etkin nitelikteyken, diğer yandan kültürlerine yönelik vurguları kimi zaman kullanmayı ihmal etmemişlerdir (Horst, 2014, s. 33-46). Bu çelişkili durum Yahudilerin Hellenistik ve Roma toplum yapısı içerisinde tespitini zorlaştırdığı gibi tarihi verilerin nasıl kullanılması gerektiği hakkında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yahudi diasporası hakkında yapılan son araştırmaların Yahudilerin içinde bulunduğu toplum ile benzerlikleri ve

farklılıkları tespitinde farklı yöntemlerin denenmesi gerektiğini göstermektedir (Harland, 2006, s. 222).

Diaspora'da yaşayan Yahudilerin Hellenceyi, İtalya özelinde bu duruma Latinceyi dâhil edebiliriz, mevcut yazıtlar içerisinde ağırlıklı olarak kullandıklarını görmekteyiz. Yazıtlar haricinde Küçük Asia'da yaşayan Yahudilerin konuştukları dil konusunda elimizde ne yazık ki herhangi bir veri bulunmamakla birlikte, Hellencenin Küçük Asia ve onun özelinde Hierapolis şehrinde, resmi işlerde baskın dil olduğudur. Bahsi geçen düşünceyi destekleyen en önemli tarihi malzeme şehirde görülen epigrafik malzemenin ağırlıklı Hellence kullanım niteliğidir. Küçük Asia'dan kalan bu malzeme sadece kullandıkları dil hakkında değil aynı zamanda Yahudilerin kullandığı isimleri tespit edilebilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Yahudi toplulukları tarafından kullanılan isimler onların düşünüş biçimleri hakkında bilgi verebilmektedir. Yahudilerin dönemsel olarak hangi etkilere maruz kaldıkları (Hellen, Latin veya yerel), yıllara göre ağırlıklı kullanılan isimler ve onlarla birlikte Yahudiliğin tespitinde ayırıcı öğe olarak gördüğümüz işaretlerin kullanımına (menorah, lulav ve etrog gibi simgesel işaretler ile arkhisinagog, sinagog ve Ιουδαιον gibi kelime vurgusu) ek olarak farklı yorumlar yapabilmemize imkân sağlamaktadır. Verilerin değerlendirilmesi sırasında bazı sorunlu ve temkinli yaklaşılması gereken alanlar göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi; elimizdeki kayıtların Hellen ve Latin niteliklerinin ağırlıklı olmasına rağmen Yahudilerin resmi isimleri ile kendi aralarında kullandıkları isimlerin birbirinden farklı olma durumunun söz konusu olmasıdır. İkinci tehlike ise; yazıtların belirli bir zümre Yahudi topluluğuna ait olma ihtimalidir. Araştırmamızın geçtiği dönemde mezar taşını yaptırabilmek ya da mezar arazisini alabilmek maddi olarak belirli gücü gerektirmektedir. Mezar taşları üzerinde, arazilerin satın alındığı, devredildiği ve miras bırakıldığı bilgileri bulunmaktadır (IJO II: 193).

Küçük Asia bölgesinde yaşayan Yahudilerin kültürel özellikleri bölge içerisinde farklılık da göstermektedir. Bu kültürel geçişkenlik, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda tarihsel düzlemde de kendini göstermektedir. Şehirlerin sosyo-ekonomik ve politik yapıları Yahudilerin kültürünü etkilemiştir. Bu bağlamda isimlerin kullanımı da şehirde hâkim olan eğilimlere göre şekillenmiştir. Hierapolis Küçük Asia içinde önemli ticari yollara sahip olmakla birlikte ekonomik açısından gelişmiş bir kent niteliğindedir. Gelişmiş ekonomik ve siyasi nitelik, MS III. yüzyılda yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal krizde farklı kültürlerin kendilerini göstermesi için uygun zemini hazırlamıştır (Freeman, 2005, s. 550). Bu uygun zemin ve yerel kültürlerin simgeselleşmeye başlaması şehirdeki Yahudi kültürünü de belirginleştirerek yorumlar yapabilmemize olanak sağlamıştır.

Bu araştırmanın temel niteliği Küçük Asia bölgesi içerisinde Hierapolis şehrinde yaşayan Yahudi olarak nitelendirdiğimiz kişilerin etkileşimde bulundukları kültürü anlayabilmektir. Yahudilerin durumunu diğer diaspora da yaşayan Yahudiler ile kıyaslayabilmek benzerlik ve farklılıkları bulabilmek araştırmanın ana hedefini oluşturmaktadır. Bu çalışma yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar için örnek teşkil etmesi adına hazırlanmıştır.

2. ARAŞTIRMA VERİLERİ

Yahudilerin bölgede bulunan pagan toplum ile etkileşimini daha iyi anlamak için bölgeye geliş süreçleri dikkate alınmalıdır. Konu hakkındaki bilgilerimizin ilk ve yegâne kaynağı olan Iosephus, Yahudi gruplarının bölgedeki varlığının MÖ III. yüzyıla kadar gittiğini bildirmekte ve onların askeri gruplar olarak bölgeye geldiğini vurgulamaktadır (Iosephus, 12: 3: 4). Iosephus'un bu bilgisinden yola çıkarak çeşitli stratejik bölgelere yerleştirilen Yahudi ailelerinin, zamanla birtakım kazanımlar elde ettiklerini ve kazanımları sayesinde çeşitli ayrıcalıklara kavuşarak varlıklarını devam ettirme fırsatı bulduklarını düşünebiliriz (Zeev, 1998, s. 449). Bu bağlamda Yahudi cemaatinin elde etiği ayrıcalıklar kültürlerinden kimi unsurları korumakla birlikte, Hellenistik kültürden etkilenen bölge halkı ile de yakın temas kurmalarını kolaylaştırmıştır. Söz konusu dönemden başlayarak kuşaklarca bölgede yaşayan Yahudi toplumunun, tabii olarak çeşitli şekillerde Hellenistik halk ile etkileşime girmiş olması tahmin edilebilir bir durumdur (Folgado, 2018, s. 60). Araştırmamızın ilerleyen sayfalarından görüleceği üzere Yahudiler tarafından kullanılan isimlerde bu karşılıklı etkileşimin yansımaları yoğun bir şekilde görülebilmektedir.

Yazıtların sağladığı bilgiler en azından resmî işlerde Yahudilerin kullandığı isimleri tespit etmemize olanak sağlamaktadır. Mezar taşını yaptırabilmek ya da mezar arazisini alabilmek maddi olarak belirli bir gücü gerektirdiği için, yazıtlar üzerinde tespit edilmiş şahısların ekonomik açıdan iyi bir durumda oldukları ileri sürülebilmektedir. Hierapolis'in civar şehirlerinden elde edilen Yahudilere ait olan tarihsel malzeme içerisinde de Yahudi toplulukların mezar arazisi satın aldıklarına yönelik vurgular, özellikle Akmonia ve Laodikeia şehirlerinde bulunan epigrafik malzemede görülmektedir (Trebilco, 1991, 6: 1 ve IJO II: 213). Bu bağlamda birçok Yahudi kişinin mezar arazisi alması ve isimlerini taşlara kazıtması maddi olarak şehirde iyi durumda olduklarının bir göstergesi olabilir. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da Yahudi gruplara mülk edinerek miras bırakma fırsatı verdiği yorumunu da yapabiliriz (Palaz Erdemir, 2006, s. 23-30; Palaz Erdemir, 2009, s. 29-40).

Hierapolis şehrinde ağırlıklı olarak Hellence isimlerin daha geniş bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Latince isimler ise daha çok imparatorluk isimleri etrafında toplanmaktadır. Ayrıca MS III. yüzyıldaki Caracalla Emirnamesi ile birlikte şehirdeki Yahudilere de özgür Roma vatandaşı olma hakkı tanınması (Üçer, 2020, s. 94) Hellence ve özellikle Latince isimlerin kullanılmasını arttırmış olabilir. Bu çerçevede Hierapolis'ten ele geçen, sadece epigrafik malzemeden anlaşıldığı kadarıyla, şehirde yaşayan Yahudiler, Hellence erkek isimlerini 67 defa kullanmışlardır.

Tablo 1. Hellence Erkek İsimlerinin Kullanımı

Hellence Erkek	Transliterasyon	Tekrar Sayısı	Kaynak
Αἴλιος	Aelius	1 defa	IJO II: 196
Ἀλέξανδρος	Aleksandros	3 defa	IJO II: 199, IJO II: 207, IJO II: 206

Ἀντίοχος	Antiokhos	2 defa	Miranda EA 31: 13, SEG 62: 1221
Ἀπολλόδοτος	Apollodotos	1 defa	SEG 49: 1828
Ἀπολλώνιος	Apollonios	1 defa	SEG 49: 1830
Ἀριστόδημος	Aristodemos	1 defa	SEG 49: 1824
Ἀρτεμίσιος	Artemisios	1 defa	IJO II: 191
Ἀρτέμων	Artemon	1 defa	IJO II: 188
Ἀφέλης	Apheles	1 defa	CIJ II: 776
Γλύκων	Glykon	7 defa	IJO II: 188, IJO II: 187, IJO II: 197, IJO II: 205, IJO II: 206, IJO II: 191, SEG 57: 1374
Γλυκωνίς	Glykonis	2 defa	CIJ: 776, IJO II: 191
Γλυκωνιανος	Glykonianos	1 defa	CIJ 775
Διοκλης	Diokles	1 defa	Pennacchietti : 11
Διογένης	Diogenes	2 defa	IJO II: 193, IJO II: 198
Εἰρηναῖος	Eirenaios	1 defa	IJO II: 199
Ἑορτάσιος	Heortasios	1 defa	IJO II: 191
Ἑρμογένης	Hermogenes	1 defa	IJO II: 190
Ζευξιανός	Zeuksianos	1 defa	CIJ II: 777
Ζήνων	Zenon	1 defa	IJO II: 200
Ζωτικός	Zotikos	3 defa	IJO II: 195, IJO II: 204, CIJ: 775
Θεοδωριανός	Theodorianos	1 defa	Miranda EA 31: 10
Θέωνος	Theonos	1 defa	Miranda EA 31: 1
Θεόκριτος	Theokritos	1 defa	Miranda EA 31: 1
Θεόφιλος	Theophilos	2 defa	SEG 49: 1817, CIJ II: 776
Ἰκέσιος	Ikesios	1 defa	IJO II: 189
Ἰάσων	Iason	1 defa	IJO II: 190

Καλλίστρατος	Kallistratos	1 defa	IJO II: 201
Λυσίμαχος	Lysimakhos	1 defa	Pennacchietti : 11
Μακεδών	Makedon	1 defa	Miranda EA 31: 13
Μάσχωνος	Maskhonos	1 defa	IJO II: 188
Μέμνων	Memnon	1 defa	CIJ II: 778
Μενίσκος	Meniskos	1 defa	IJO II: 192
Νάρχισσος	Narkhissos	1 defa	CIJ II: 779
Νεικότειμος	Nikotimos	1 defa	IJO II: 191
Νικάνωρ	Nikanor	1 defa	IJO II: 191
Πάμφιλος	Pamphilos	1 defa	IJO II: 202
Παπίας	Papias	1 defa	CIJ II: 778
Πολυδεύκης	Polydeukes	1 defa	IJO II: 209
Ποπλίος	Poplios	1 defa	CIJ II: 777
Πυρωνίδος	Pyronidos	1 defa	SEG 57: 1374
Σέλευκος	Seleukos	1 defa	CIJ II: 777
Σωκράτης	Sokrates	1 defa	IJO II: 188
Στρατόνικος	Stratonikos	3 defa	IJO II: 197, IJO II: 202, IJO II: 207
Στρηνίων	Strenion	1 defa	IJO II: 201
Τατιανος	Tatianos	2 defa	Miranda EA 31: 18, Miranda EA 31: 19
Τρύφων	Tryphon	1 defa	IJO II: 194
Ὑγείνος	Hygeinos	2 defa	IJO II: 195, SEG 49: 1820
Φιλούμενος	Philoumenos	1 defa	IJO II: 201
Χαριμίδης	Kharimides	1 defa	IJO II: 188

Hierapolis şehrinden kalan ve Yahudi toplulukları ile ilişkilendiren yazıtların geneli Hellence isim vurguları ile ön plana çıkmaktadır. Hierapolis şehrinin Küçük Asia içerisinde yer alması ve Yahudilerin Hierapolis gibi büyük bir şehirde pagan komşuları ile bir arada yaşaması bu durumu kaçınılmaz hale getirmiş olabilir. Hayatları boyunca, inanç ve kültürlerinden dolayı sürgün edilme, göç etme ve dışlanma ile karşılaşan ve bölgeye de muhtemelen yine bu sebeplerle gelmiş olan Yahudiler, kendilerini geldikleri toplumda gizlemenin bir yolu olarak yerel isimler kullanmayı tercih etmiş olabilirler.

Bahsi geçen durum ile birlikte Küçük Asia coğrafyası içerisinde uzun yıllardır varlığını devam ettiren Yahudi nüfusunun Hellence isimler kullanmış olması maruz kaldıkları kültürel etkilerle de açıklanabilmektedir. Bu bağlamda asıl dikkatli yaklaşılması gereken ve yorumlama noktasında değerli olan bilgi Yahudilik ile ilişkilendirilen metinlerde geçen pagan tanrı isimlerine yönelik atıfların çokluğudur. Yukarıda bahsi geçen tabloya baktığımızda Hellen tanrı adlarından türetilen isimlerin sıklıkla kullanılmış olduğu görülmektedir.

Hierapolis Apollo, Hades ve Kybele kült merkezlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu tanrıların isimlerinden oluşturulan Ἀπολλόδοτος (Apollodotos) ve Ἀπολλώνιος (Apollonios) isimlerinin kullanımını görmekteyiz. Bu isimler dışında kaynağını Herakles'ten alan Ἀριστόδημος (Aristodemos), bir diğer tanrı isminin kullanımı olan ve kaynağını Artemis'ten alan Ἀρτεμίσιος (Artemisios) ve Ἀρτέμων (Artemon) gibi isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bahsi geçen duruma benzer olarak Zeus'a yönelik atıflarla da tarihi verilerde karşılaşılmaktadır. Διοκλης (Diokles), Διογένης (Diogenes) ve Ζήνων (Zenon) gibi isimleri örnek gösterebiliriz. Bu saydığımız isimlerden Διογένης sadece Küçük Asia ve Yunanistan bölgesindeki Yahudi epigrafik malzemede görülmekteyken (GLAJJ II: 305 ve CIJ: 787), diğer tanrı isimlerinin Yahudiler tarafından kullanımı Mısır'dan Yunanistan'a kadar Yahudi diasporasının genelinde görülmektedir ve benzer bir kullanıma sahiptir (CPJ: 481c ve Archisynagogoi: 3). Epigrafik verilerde geçen Yahudiler tarafından kullanılan Hellence erkek isimleri arasında bir diğer tanrısal vurgu tanrı Hermes'e yönelik olan Ἑρμογένης (Hermogenes)'tir. Mısır'dan İtalya'ya kadar diaspora genelinde görülmektedir (CPJ: 144; CIJ: 324; CIJ: 708c ve IJO II: 98). Hellenlerin yılan tanrısı Glykon ile ilişkili isimler Γλύκων (Glykon) 7 defa, Γλυκωνίς (Glykonis) 2 defa ve Γλυκωνιανος (Glykonianos) 1 defa kullanılmaktadır. Diğer tanrı adlarından farklı olarak yapılan bu vurgunun sıklığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda araştırılması gereken fakat şu an henüz elimizdeki verinin eksikliği sebebiyle yorum yapmakta zorlandığımız ancak yeni malzemenin bulunmasıyla birlikte geliştirilebilecek bir bağlantı bulunmaktadır. Bahsi geçen tanrı yılan olarak tasvir edilmektedir (bu yönü iyileştiriciliğe vurgu). Tanrı veba salgınına karşı koruyuculuğu ile bilinmektedir ve adının etkin kullanımı bölgeyi etkileyen veba salgının bir yansıması olabilir. Hatta Karadeniz bölgesinde kült olarak kurulmuş ve Roma içerisinde geniş alanlara yayılmıştır (Yılmaz, 2015, s. 185). Şehirde veba salgının etkisi veya korkusu diasporanın diğer alanlarına göre daha fazla olabilir. Tanrısal vurgular dışında Hellen mitolojik vurguları taşıyan Hellence isimlerinin de kullanıldığını görülmektedir. Bu nokta da, Ἰάσων (Iason), Μέμνων (Memnon), Νάρχισσος (Narkhissos) ve Πολυδεύκης (Polydeukes) gibi isimleri örnek gösterebiliriz.

İsim listesinde ilgi çeken bir diğer isim grubu ise Hellenistik siyasi nitelik taşıyanlardır. Ἀντίοχος (Antiokhos) ismi Yahudi tarihinde kötü ünüyle anılmaktadır (Erdemir ve Erdemir, 2010, s. 122). Maccabi İsyanında Yahudi topluma baskı ve şiddet uygulayan Seleukos hükümdarının adıdır. Benzer olarak Seleukos'a atıf olarak Σέλευκος (Seleukos) ismi de bir defa kullanılmıştır. Yahudi inanca sahip olan kişilerin, diasporada da olsa

pagan komşularına karşı mesafeli oldukları ve onların inançlarına yaşam biçimlerine karşı çıktıkları, bu yüzden de kimi zaman çatışmalara neden oldukları noktasında araştırmacılar tarafından ortaya atılan teoriler bulunmaktadır. Pagan tanrı isimlerinin kullanımına yanında Yahudi tarihinde kötü üne sahip isimlerin de tercih edilmesi Hierapolis şehri için Yahudi topluluk ile pagan yerel halkın sorunlar yaşadığı düşüncesinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Hierapolis şehrinde yaşanan bu durum yerel halk ile Yahudi nüfusunun iç içe geçmişliğini ya da Yahudi grupların Roma hâkimiyetini kabul ettiklerinin kabulü niteliğinde olması açısından değerlidir.

Kimi durumlarda ise pagan inanca benzer bir yaşam sergilediklerinden de bahsedebiliriz. Bu bağlamda MS II. veya III. yüzyıl öncesi Yahudi araştırmaları bahsi geçen durumlardan dolayı oldukça karışık bir süreci ifade etmektedir. MS III. yüzyıl öncesi Anadolu ve Yunanistan coğrafyasında Yahudi vurgusu taşıyan "menorah" sembolü ile "Ιουδαιοι" (Yahudi) kelimesi tarihi malzeme içerisinde neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bu durum araştırmalarda karşılaşılacak olan karışıklığı arttırmaktadır. Yahudi toplulukları içerisinde Hellenleşmenin boyutlarının, kullandıkları isimler açısından oldukça ileri seviyede olduğu görülmektedir. MÖ III. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Yahudi varlığının bilinmesine rağmen, neden tespit edilemediği, isimlerin değerlendirilmesiyle tahmin edilebilir. Görünürde, Yahudi topluluğunun yaşam biçimi pagan komşularının yaşam biçiminden çok farklı olduğu söylenemez.

Hellence isimlerin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken diğer nokta Küçük Asia'da, Roma hâkimiyetinin etkinliğinin artmasıyla Hellence isimlerin sonlarına, Latinceye benzer olarak, –ιανος ekinin eklenmesidir (Corsten, 2010, s. 456-463). Bu bağlamda Hellence ve Latince isimler olarak keskin bir ayrım yerine iki kültürün birbirini etkilediği ortak alanların mevcudiyeti de unutulmamalıdır.

Hierapolis şehrinde Yahudi kadınları tarafından kullanılan Hellence isimlerin sayısı erkek isimleri ile kıyaslandığında oldukça geri planda kaldığı görülmektedir. Hellence isimleri kullanan Yahudilik ile ilişkilendirilebilecek kadın isimleri 11 defa kayıtlarda geçmektedir. Bu isimler;

Tablo 2. Hellence Kadın İsimlerinin Kullanımı

Hellence Kadın	Transliterasyon	Tekrar Sayısı	Kaynak
Ἀμμίας	Ammias	1 defa	IJO II: 196
Ἀντιπάτρα	Antipatra	1 defa	IJO II: 201
Ἀπολλωνιανὴ	Apolloniane	1 defa	Miranda EA 31: 17
Δαμιανή	Damiane	1 defa	Miranda EA 31: 11
Ζηνωνίς	Zenonis	1 defa	SEG 49: 1823
Μενανδρίς	Menandris	1 defa	CIJ II: 778
Μελτίνη	Meltine	1 defa	IJO II: 204

Μυρτίς	Myrtis	1 defa	Miranda EA 31: 15
Ὄνησις	Onesis	1 defa	CIJ II: 779
Ὀλυμπίας	Olympias	1 defa	IJO II: 189
Στρατονίκη	Stratonike	1 defa	IJO II: 197

Hellen ve Roma coğrafyasından günümüze ulaşan epigrafik verilerde doğrudan Hellen kadınlara ait atıflar erkeklere göre daha az sayıdadır. Hellen dönemine göre Roma, özellikle *manus* dışı evlilik[3] yapan kadınların, mülk sahibi olmasına, satmasına ve miras alıp bırakabilmesine imkân sağlamaktadır (McClure, 2023, s. 359). Bu imkan dâhilinde Hierapolis şehrinde yaşayan Yahudi kadınının mülkünde olduğu anlaşılan üç mezar arazisi bulunmaktadır (IJO II: 206, IJO II: 207 ve SEG 57: 1374). Diasporanın farklı alanlarında ekonomik özgürlük içindeki Yahudi kadınına işaret eden ve hiç kocasından bahsedilmeyen mezar yazıtları da bulunmaktadır (Trebilco, 5.1.1-5.1.4; IJO II: 14). Yeni veriler mevcut durumu değiştirene kadar ekonomik uğraşlarda erkeklerin kadınlara göre çok daha baskın nitelikte olduğunu tahmin edebiliriz. Şehirdeki Yahudi topluluğunun temel uğraş alanı olan mor boyanın (IJO II: 196) üretimindeki zorlu süreç (Adıgüzel ve Kolancı, 2017, s. 270-276) ve beraberinde getirdiği taşıma sorunları (Şimşek, 2013, s. 395) erkeklerin bu alanda daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuş olabilir. Yahudi erkek, yaşamında kazandığı para ile kendisi ve/veya ailesi için mezar arazisi alması arzu ediliyor olabilmektedir. Yine de üç kadın mezar sahibinin durumu şehirde *manus* dışı evliliklerin yapıldığını, kimi kadınların ekonomik anlamda güçlü olabileceklerini de göstermektedir.

Hierapolis şehrinde Hellence erkek isimlerinden farklı olarak tanrıça adlarının da daha az kullanıldığını görmekteyiz. Tanrıça isimlerinden birisi olan Ἀπολλωνιανὴ (Apolloniane) şehrin Apollo tanrısının merkezi olması, Ζηνωνίς (Zenonis) ise Zeus'un Anadolu'daki yayılım alanı düşünüldüğünde tercih edilen isimler olarak düşünülebilir. Erkek isimleri ne kadar Yahudi diasporanın farklı alanlarında kullanılan isimlerle paralellik gösterse de Hierapolis şehrinde Yahudiler tarafından kullanılan Hellence kadın isimleri sadece Hierapolis şehri ile sınırlı kalmaktadır. Hatta hem Hierapolis hem de Laodikeia kentinde kullanılan Μελτίνη (Meltine) adının kullanımı sadece Küçük Asia diasporasına özgüdür (MAMA VI: 24). Her ne kadar tarihsel malzeme ile desteklenmese de Yahudi kadınının Hierapolis şehrinde daha özgün yapıda yaşadıklarını düşündürmektedir. Yeni buluntuların yorumlanması açısından bu durumun dikkate alınması gerekmektedir.

Roma'nın bölgeye hâkim olması ardından Hierapolis şehrinde görülen Romalılaşma kişi isimlerine de yansımıştır. Yahudi erkekleri tarafından kullanılan Latin isimleri 52 defa kullanılmıştır.

[3] Manus evliliği; babanın mülkiyetinden kocanın mülkiyetine geçen kadını ifade etmek için kullanılır.

Tablo 3. Latince Erkek İsimlerinin Kullanımı

Latince Erkek	Transliterasyon	Tekrar Sayısı	Kaynak
Αἰλιανός	Aelianus	1 defa	CIJ II: 775
Ἀμμιανός	Ammianus	4 defa	IJO II: 190, CIJ II: 778, CIJ II: 776, CIJ II: 777
Ἀννίας	Annias	2 defa	IJO II: 199, CIJ II: 778
Ἀντωνεινιανος	Antoneinianus	1 defa	IJO II: 209
Ἀντώνιος	Antonius	1 defa	IJO II: 195
Ἀντωνῖνος	Antoninus	2 defa	Miranda EA 31: 1, SEG 49: 1830
Αὐρήλιος	Aurelius	17 defa	IJO II: 197, IJO II: 198, IJO II: 199, IJO II: 200, IJO II: 201, Miranda EA 31: 20, Miranda EA 31: 7, Miranda EA 31: 13, Miranda EA 31: 9, SEG 49: 817, SEG 49: 1821, SEG 49: 1829, SEG 49: 1818, SEG 49: 1827, SEG 57: 1374, Pennacchietti: 11, CIJ: 779
Γάϊος	Gaius	1 defa	Miranda EA 31: 10
Ἰουλιανός	Iulianus	1 defa	Miranda EA 31: 14
Ἰούλιος	Iulius	1 defa	SEG 49: 1830
Κλαυδιος	Claudius	1 defa	CIJ II: 780
Κόρτιος	Cortius	1 defa	IJO II: 207
Λυκίδα	Lycidus	1 defa	IJO II: 191
Λούκιος	Lucius	2 defa	Miranda EA 31: 4, Miranda EA 31: 19
Λουκιανος	Lucianus	1 defa	IJO II: 193
Μάρκος	Marcus	12 defa	IJO II: 195, IJO II: 197, IJO II: 198, IJO II: 199, IJO II: 200, IJO II: 201, IJO II: 203, IJO II: 204, Miranda EA 31: 9, CIJ II: 776, Pennacchietti: 11, CIJ II: 779

Μαρκέλλος	Marcellus	1 defa	SEG 57: 1374
Μαύρος	Maurus	1 defa	CIJ II: 780
Τιβέριος	Tiberius	1 defa	CIJ II: 780

Yahudiler tarafından kullanılan Latince erkek isimlerinin çoğunluğu Roma İmparator isimleri etrafında toplanmıştır. Bu bağlamda Αὐρήλιος (Aurelius) 17 defa kullanılması ile ön plana çıkmaktadır. MS 212 tarihinde ilan edilen Caracalla Emirnamesi ismin yaygınlık kazanmasında etkilidir. Ἀντώνιος (Antonius), Γάϊος (Gaius), Ἰούλιος (Iulius) ve Κλαυδιος (Claudius) gibi yine imparator isimlerinin kullanılması Roma'nın siyasi otoritesine uyumlulaşmış görünen bir Yahudi hayatını ifade etmektedir. Hierapolis şehrinde Latince isimleri oranının yüksek olmasının bir diğer sebebi de Yahudi topluluğunun yerel yöneticiler ile kurmaya çalıştıkları yakın temas olabilir. Küçük Asia bölgesinde yaşayan Yahudi toplulukları bıraktıkları epigrafik kayıtlar aracılığıyla bölgede bulunan Roma yöneticileri ve üst tabaka insanlarıyla yakın temas kurduklarını göstermişlerdir (Kroll, 2001, 70 ve IJO II: 168). Şehirde ürettikleri kaliteli kumaşları ve yöneticilerin giydikleri mor boyalı kumaşları dönemin önde gelen siyasi şahsiyetlerine sattıkları (Crawford, 1990, s. 16-18) düşünüldüğünde, günlük hayatları ve ticari ilişkilerinde inanç ve uygulamalarından dolayı ötekileştirilmeden hayatlarını idame ettirebilmek için Hellence ve Latince isim ve kimlikleriyle toplum hayatında yer almaya çalışmışlardır. Unutulmaması gereken bir diğer nokta araştırmamıza konu olan kesimin yönetici değil yönetilen kimseler olmasıdır. Hierapolis'te halktan olan Yahudi kişilerin dikkate değer sayıda Latince isimler kullanması onların Roma ile iyi geçinme çabasında oldukları anlamına gelmektedir. Bu bağlamda şehirde yaşayan Yahudi halkı Roma yönetimi ile yakın teması epigrafik verilere yansımıştır.

Hierapolis şehrinde Latince kadın isimleri Hellence kadın isimlerine göre daha fazladır. Fakat burada Latince kadın isimlerinin dağılımı birkaç isim etrafından toplanmıştır. Toplamda 8 isim 22 defa geçmektedir.

Tablo 4. Latince Kadın İsimlerinin Kullanımı

Latince Kadın	Transliterasyon	Tekrar Sayısı	Kaynak
Αἰλία	Aelia	1 defa	CIJ II: 777
Αὐγούστας	Augustas	1 defa	CIJ II: 775
Αὐρηλία	Aurelia	13 defa	IJO II: 197, IJO II: 200, IJO II: 201, IJO II: 204, IJO II: 202, Miranda EA 31: 4, CIJ II: 778, IJO II: 193, CIJ II: 775, CIJ II: 776, CIJ II: 777,

			SEG 57: 1374, CIJ II: 780
Ἀφφια	Appia	2 defa	IJO II: 193, IJO II: 191
Κλημεντιανή	Clementiane	1 defa	IJO II: 189
Κοδρατίλλα	Codratilla	2 defa	IJO II: 197, SEG 57: 1374
Πῶλλα	Polla	1 defa	IJO II: 199
Τράια	Traia	1 defa	Pennacchietti: 11

Yahudi kültürünün temel başvuru kaynağı olan Tevrat metinleri erkek ağırlıklı yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Bahsi geçen erkek ağırlıklı yapı, içerisinde din adamları, bilginler, saray mensuplarını barındıran ağırlıklı eğilim erkek seçkinler sınıfına yöneliktir (Meyers, 2011, s. 646). Tevrat'ta 137 kadın adı geçmektedir, bu sayı Tevrat'ta geçen toplam isimlerin sadece %8'ine denk gelmektedir (Meyers, 2011, s. 647). Tevrat'ın genelini düşündüğümüzde oldukça az sayıda olduğundan bahsedebiliriz. Hellenistik devletler döneminde de Tevrat metinlerine benzer yaklaşım ile kadınların toplumsal yaşamda daha geri planda olduğunu görmekteyiz (Lewis, 1991, s. 36-37). Roma hâkimiyetinin başlaması mevcut durumun tersine, kadınların toplumsal ve ekonomik faaliyetlerde belirginleşmesine neden olmuştur (Davies, 2021, s. 80). Bu bağlamda belirginleşen kadınlara yönelik toplumsal yaşamdaki imtiyazlar kadınların Latince isimler kullanmasını, özellikle imparatorluklarla ilişkili isimlerin tercihinde etkin olmuş olabilir.

Hierapolis şehrinde yaşayan Yahudilerin kendilerine özgü bir kültür oluşturması, diaspora Yahudi nüfusuna göre kimi benzerlik ve farklılıkların oluşmasını beraberinde getirmiştir (McKechnic, 2019, s. 42). İbrani isimlerinin kullanımı aynı dönemde Küçük Asia diasporasının diğer bölgelerine göre daha az sayıda olması dikkat çekicidir. Hierapolis şehrinde 5 defa (erkek: 2 – kadın: 3(?)) Yahudi kültürüne ait isim kullanılmıştır. Yahudi erkek isimlerinden Σανβαθί (Shabtai) isminin Şabat günü ile bağlantılı olması, Yahudiler arasında popüler olmasını açıklayabilir, fakat pagan ve Hıristiyanlar arasında da adın kullanılıyor olması Yahudi niteliği konusunda tartışmalara sebep olmaktadır (LGPN, 2018, s. 382). İsmin Septuagint kullanımı Σαβαθαι– Σαββαθαϊ biçimindedir (http-1). Iudaea bölgesinde kullanımı oldukça sınırlıdır, fakat Iudaea bölgesi ile benzer yaşam özelliklerine sahip olan Mısır'da kullanımı oldukça yaygındır (Williams, 2005, s. 34). İsmin benzer kullanımı Sardis'te sinagog yapısı ile ilişkili mimari yapı içerisinden elde edilen yazıtta da görülmektedir (IJO II: 58). Bir diğer İbranice isim ise Ἰούδα (Iouda)'dır (IJO II: 189). İsim Yahudilik için önemli bir atıf içermektedir. Yakup'un dört oğlundan birisi olan Yahuda, zamanla diğer oğlanların güç kaybetmesiyle ön plana çıkmıştır (Genesis, 29: 35). İsmin kullanım niteliği aracılığıyla resmi işlemler dışında Yahudi cemaatinin kendi arasındaki iletişimde birbirlerine Yahudi kültürüne atıf içeren lakaplar taktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yazıtta ismi kullanan kişinin yarışma içerikli bir oyunda ün yaptığı da anlaşılmaktadır. Yahuda'nın Yahudilerin on iki kabilesinden birisi olması ve

sembolünün aslan olması (Genesis, 49: 9) bu kişinin güce dayalı bir oyunda ün yaptığını, bu yüzden de Yahudi cemaati içerisinde bu isimle anıldığını düşündürmektedir. Yahudiler, ev dışında çevreyle bütünleşmiş görünseler de, ev ve toplulukları arasında kendi kültürlerini bir şekilde sürdürmeye çalışmışlardır. Başka bir deyişle ev dışında kullandıkları isimlerden farklı olarak, ev ve cemaatleri içerisinde başka isimlerle de anılabilmişlerdir. İsmin benzer kullanımı Aphrodisias şehrinden elde edilen sinagog yazıtında da görülmektedir (IJO II: 14).

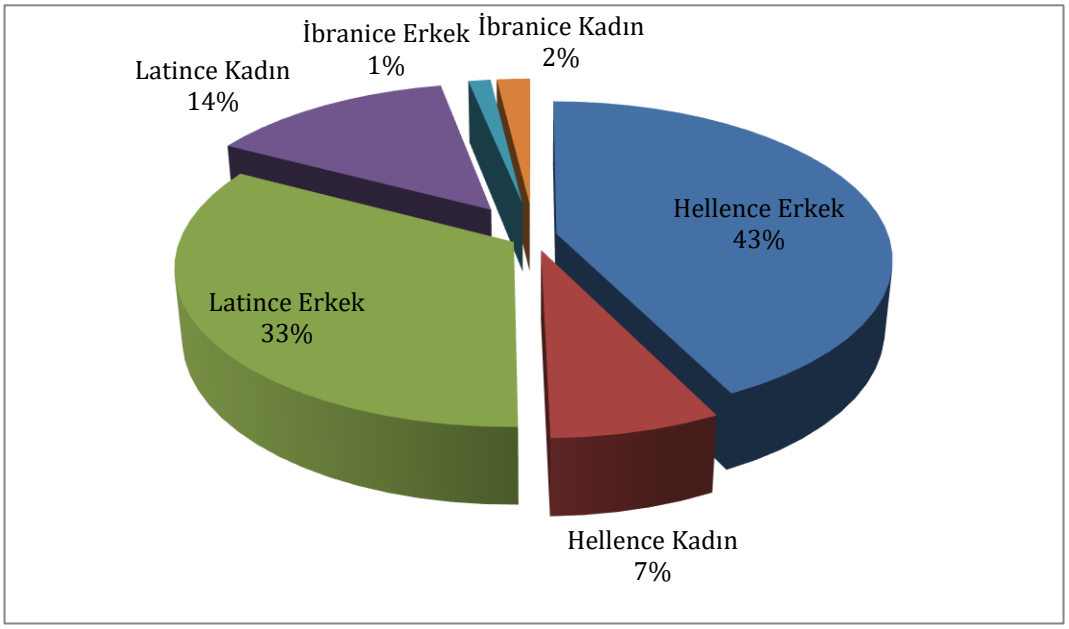
Μαρία (Maria) Yahudi kadın isimlerinden olsa da, Yahudilikten Hıristiyanlığa geçişte yaygınlaşmış bir isimdir. Septuagint ve İncil kullanımında benzer olarak Μαρία ve Μαριάμ (http-2) kullanımına sahiptir. II. Tapınak Dönemi'nde tercih edilen Yahudi isimlerinden birisidir (רחל חכלילי - R. Hachlili, 1983, s. 189). Diaspora Yahudileri arasında kullanımı azdır. Araştırmamızda isim bölgedeki Yahudi mezarlarının yakınında bulunmasından dolayı Yahudi tarihi malzemesi içerisinde kabul edilmiştir (Pennacchietti: 11, CIJ: 779 ve CIJ: 780).

Yahudiliğin tespitinde en önemli kıstaslardan birisi İbrani kökenli ismin kullanımıdır. Hierapolis şehrine yakın Sardis ve Aphrodias şehirlerindeki Yahudi toplumu arasında Yahudi kültürüne ait birçok isim yazıtlarda görülmektedir (Bonz, 1994, s. 291-294 ve Kraabel, 1981, s. 113-126). Yahudi bir kimsenin, kültürlerinin parçası olan peygamberlerin adını taşımaları, dini ve kültürel görevidir. Bu durum dikkate alındığında Yahudilerin etkinliğinin tespiti noktasında isim analizi Yahudi etkisinin yayılımı ile ilgili kimi çıkarımlarda bulunmamıza olanak sağlamaktadır. Ayrıca bahsi geçen Sardis ve Aphrodisias şehirlerinden elde edilen epigrafik malzemenin ağırlığı sinagog yapılanması ile doğrudan bağlantılı olması, malzeme de Yahudi tarihine yönelik isimlerin kullanımını arttırmıştır yorumunu yapabiliriz.

Sardis ve Aphrodisias şehirlerinden elde edilen yazıtlar içersinde ליהו (Elijah), [בן]ירח - [Ἰ]οάννης (Ioannes), Ιακώβ (Iakob), Σαμουήλ (Samuel), [Συ]μεόνιος (Symeonios), שמריה (Shemariah), Βενιαμιν (Beniamin), Ζαχαρίας (Zakharias), Ἰωσούα (Iosoua), Ἰωσῆς (Ioses), Ἰεσσείας (Iessieas), Μανασῆς (Manases), Ῥουβην (Rouben), Ἰαηλ (Iael) gibi Yahudi tarihine yönelik atıflar geçmektedir (IJO II: 14, 56, 57, 58, 59, 63, 107, 133). Bahsi geçen isimlerin elde edildiği alan, iki şehir içinde, sinagog mimarisi ile bağlantılı yapılardır. Sinagog mimarisi ile bağlantılı alanlarda bulunan isimler Mısır, Suriye ve İtalya gibi farklı coğrafyalarda bulunan, diaspora Yahudi nüfusunun en fazla tercih ettiği kültürel isim tercihleri ile de benzerlik göstermektedir (Ilan, 2008, 64). Hierapolis, Sardis ve Aphrodisias kentleri önemli sayılabilecek Yahudi nüfusunu barındırmasına rağmen, Hierapolis şehrinin diğer iki şehre göre daha az sayıda Yahudi tarihine yönelik vurgu içeren isimlere sahip olması dikkat çekicidir. Bu farkın temel sebebi Hierapolis kentinde sinagog mimarisinin henüz tespit edilmemiş ve onunla bağlantılı herhangi bir yazıt elde edilememiş olmasıdır. Mevcut bilgiler ışığında sinagog gibi kültürel ayırıcı bir öğenin kullanımında başka bir deyişle Yahudi toplumu kendi içerisinde (her ne kadar Hellenizasyona uğramış olsa da) kimi kültürel unsurlarını devam ettirmiş olabileceği sonucunu değerlendirebiliriz. Roma yöneticileri ile diyaloglarından Yahudi topluluğu

Hellence ve Latince isimleri tercih etmiş, kendi aralarındaki ibadetlerde ise tarihlerine atıf içeren isimler kullanmış olabilirler. Bir ikinci neden Sardis ve Aphrodisias şehirlerinden elde edilen yazıtlarda geçen İbrani kökenli isimleri kullanan kişilerin din adamı olabileceği ihtimalidir. Bu bağlamda İbranice isimleri taşıyan din adamları, kutsallıklarına zarar gelmemesi için kendilerine pagan komşularından farklı bir mezar alanı belirlemiş olabilirler. Bu sebepten dolayı Hierapolis şehrinden elde edilen yazıtların pagan komşularına yakın olması, neden Hierapolis şehrinde İbranice isimlerin az kullanıldığını açıklayabilmektedir.

Grafik 1. Hierapolis Kentinde Yahudiler Tarafından Kullanılan İsimlerin Köken ve Cinsiyete Göre Dağılımı

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Anadolu ve diasporanın farklı bölgelerinde Yahudilerin varlığı bilinmesine rağmen tarihi malzemeye yansıması bilgilerimizin aksine net olmamaktadır. Araştırmalarda karşılaşılan belirsizliğin zaman ve mekan bakımından farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Yahudi diasporasının karşılaştığı pagan kültürel etkilerin toplumsal nedenleri, ekonomik faaliyetlerindeki bağımsızlık ya da yönetimsel işbirliği ile birlikte siyasetçilerin yaklaşım biçimleri kültürün şekillenmesinde doğrudan etkilidir. MS III. yüzyıl Akdeniz bölgesinde yaşanan ekonomik ve siyasi kriz yerel kültürlerin kendilerine has vurgularının artmasına sebep olmuştur. Yahudilikte de Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu krizden etkilenerek kendi tarihine yönelik kültürel vurguları belirginleştirmiştir. MS III. yüzyıl ve

civarına tarihlenen epigrafik kayıtlar ile yayılmaya başlayan Yahudi işaretleri, araştırmaları daha kolaylaştığı için, araştırmacıların bu işaretleri daha önceki dönemlerde de aramaya başlamasına neden olmuştur. Bu yöndeki arayışlar araştırmamızda görüldüğü üzere Hierapolis şehri için kültürel aktarımın fazla olması sebebiyle doğru sonuç vermesi tartışmalı niteliğe dönüşmüştür.

MS I. – III. yüzyıla ait olan epigrafik kayıtlar bölgedeki Yahudi aile yapılanması hakkında da bilgiler vermektedir. Verilerin en dikkate değer kısımlarından birisi diasporanın diğer alanlarına göre soya yönelik vurgunun daha belirgin olmasıdır. Mezar yapılanması içerisinde aile büyükleri gelinler, damatlar ve torunlara kadar geniş bir aile yapılanması da yer alabilmektedir. Ailesel vurguların fazla olması ve mezar taşlarında Yahudi simge ve kelimelerin vurgusu bulunmasına rağmen kullanılan isimlerdeki Hellence ve Latince karakterinin baskınlığı dikkat çekicidir.

Roma yönetiminin kadınlara mülkiyet edinme hakkı vermesine rağmen, dikkate değer sayıdaki mezar yazıtının içerisinde kadınların mezar mülkiyetine yapılan vurgu oldukça az sayıdadır. Yahudi kadının diasporanın farklı alanlarında görüldüğü gibi bireysel olarak değil, az sayıdaki yazıtta görüldüğü üzere yine aile yapılanması içerisinde ön plana çıkmaktadır. Bireysel, kocalarının olmadığı mezar yazıtları diasporanın diğer bölgelerinin aksine Hierapolis şehrinde bulunmamaktadır.

Hierapolis şehri sıcak su kaynakları ile ünlüdür. Buradaki sıcak su kaynakları ipek ve yünlü dokumanın boyanması için uygun sıcaklık seviyesini sağlamaktadır. İmparatorların ve Roma yüksek zümrede bulunan kişilerin kentin üretiminden çıkmış olan oldukça değerli kumaşlara karşı taleplerinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda Yahudi toplumu Iudaea bölgesinde alışık olduğu kumaş boyamacılığını Hierapolis şehrinde de devam ettirmiş olabilir. Ayrıca Yahudi kutsal metinlerinde bahsedilen morun kutsallığı din adamlarının kıyafetlerinde de mor boyanın kullanılması onların tarihi süreçte mor boyayı etkin olarak kullandıklarını göstermektedir.

Yazıtlarda genelinde hâkim olan kurallara uymayanların cezalarını ödedikleri kutsal hazine vurgusu bulunmaktadır. Yazıtların kutsal hazine olarak bahsettikleri yerin ne olduğu (sadece Yahudi grupları için mi kutsal ya da şehrin geneli için mi kutsal olup olmadığı) tam olarak anlaşılamamaktadır. Yazıtların ikisinde kutsal hazineden farklı olarak ceza Yahudi toplumuna ödenirken, birisinde ise sinagoga ödenmektedir. Eğer kutsal hazine Yahudilere ait ise Yahudilerin burada gelişmiş bir ekonomi oluşturduklarını göstermektedir. Fakat şehre ait kutsal hazine ise şehir ile Yahudi toplumunun bütünleşmesini gösteren bir başka durum olarak görülebilir. Bölge halkı ile yakın temas kurmaları ve yönetim ile diyalogları sebebiyle Hellence ve Latince kültürel etkilere maruz kalmış olabilecekleri çıkarımını yapabiliriz. Hierapolis'te devlet adamlarının ve üst düzey bürokratların ihtiyacı olan kıymetli giyim kuşam malzemelerini üreten ve haliyle Roma'nın üst düzey insanlarıyla iletişim halinde olan Yahudilerin, Latince isimler kullanarak muhataplarıyla aynı düzleme gelme ve kendini kabul ettirme gayretini gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda kullandıkları isimlerin Hellence ve Latince

kültürel etkileri taşıması bekleyebileceğimiz bir durumdur. Hellence isimlerde görülen tanrı adlarının kullanılması, pagan kültür ile uzun süredir yaşanmış birlikteliğin bir sonucu gibi görünmektedir. Latince isimlerindeki imparatorluk vurguları ise Yahudi toplumunun mevcut yönetim ile yakınlığı göstermektedir. İki durum bir arada değerlendirildiğinde yukarıda bahsi geçen "menorah, lulav ve Ιουδαιοι" vurgularının yazıtlarda bulunmaması durumunda Yahudi mezar taşlarını pagan komşulardan ayırt edilmesi imkânsız hale gelecektir. MS III. yüzyılda başlayan bu vurgu az da olsa şehirde yaşayan Yahudileri görünür hale getirmiştir.

MS III. yüzyıl öncesi Yahudilik araştırmalarında Yahudi tarihine yönelik vurguları ısrarla aramak sonuçların yanlış değerlendirmesine neden olmaktadır. İsim değerlendirmesinde görüldüğü üzere kendini Yahudi olarak nitelendiren Hierapolis şehri sakinleri sıklıkla Hellence ve Latince isimlerini kullanmışlardır. Bu isimler kendi kültürlerine aykırı olabilecek tanrı isimlerini ağırlıkta taşıması bu konuda yapılacak araştırmalarda dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir. Hierapolis örneğinden yola çıkılarak diğer kentlerde yapılacak benzer araştırmalar Anadolu'da Roma hâkimiyeti altında yaşayan Yahudilerin kültürel süreçleri hakkında karşılaştırmalı bilgiler edinmemize neden olacaktır. Bu çalışma göstermiştir ki, Hierapolis'teki Yahudi topluluğunun isim tercihleri üzerinden kültürel kimliğin ifadesi, Roma yönetimiyle kurulan pragmatik ilişkiler kadar, yerel pagan kültürüyle olan etkileşimle de biçimlenmiştir.

Araştırmada Kullanılan Kısaltmaların Listesi

Archisynagogoi	**:** Archisynagogoi: Office, Title and Social Status in the Greco-Jewish Synagogue.
CIJ	**:** Corpus Inscriptionum Iudaicarum.
CPJ	**:** Corpus Papyrorum Judaicarum.
IJO II	**:** Inscriptiones Judaicae Orientis II.
LGPN	**:** A Lexicon of Greek Personal Names
MAMA	**:** Monumenta Asiae Minoris Antiqua.
Miranda EA.	**:** La communita giudaica di Hierapolis di Frigia.
Pennacchietti	**:** Nuove iscrizioni di Hierapolis Frigia.
SEG	**:** Supplementum Epigraphicum Gracum.
Trebilco	**:** Jewish Communities in Asia Minor.
GLAJJ	**:** Greek and Latin Authors on Jews and Judaism.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı
Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları
Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

רחל חכלילי – Hachlili, R. (1983). "Names and Nicknames of Jews in Second Temple Times". *Eretz-Israel: Archaeological, Historical and Geographical Studies*, 188-211.

A Lexicon of Greek Personal Names V.C Inland Asia Minor (2018). Ed. P.M. Fraser and E. Matthews. Oxford: Clarendon Press.

Adıgüzel, G. ve Kolancı, B. Y. (2017). "Antikçağ'da Statünün Rengi: Mor". *Cedrus,* 5, 261-285

Ameling, W. (2004). *Inscriptiones Judaicae Orientis. II: Kleinasien*, Tübingen: Mohr Siebeck

Bilde, P. (1993). "The Jews in the Diaspora of the Roman Empire", *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies,* 14/2, 103-124.

Bonz, M. (1994). "The Jewish Donor Inscriptions from Aphrodisias: Are They Both Third-Century, and Who Are the Theosebeis?", *Harvard Studies in Classical Philology*, 96, s. 281-299.

Calder, W. M and Bean, G. E. *A Classical Map of Asia Minor: being a partial revision by permission Messrs John Murray of J.G.C. Anderson's map of Asia Minor* https://nla.gov.au/nla.obj-750951469/view (Erişim tarihi: 27.11.2024).

Corpus Papyrorum Judaicarum (1957-1964). V. Tcherikover (Ed.), Cambridge: Magnes Press.

Corsten, T. (2010). "*Names in –ιανος* in Asia Minor. A preliminary study". *Onomatologos: Studies in Greek Personal Names Presented to Elaine Matthews*. Ed. R. W. V. Catling and F. Marchand. Oakville: Oxbow Book.

Crawford, J. S. (1990). *The Byzantine Shops at Sardis*, Cambridge: Harvard University Press.

Davies, Mary Jo (2021). "The Jewishness of the Babatha Archive". *The Saber and Scroll Journal* 9/4: 79-94.

Erdemir, H. ve Palaz Erdemir H. (2010). "Kudüs'te Yahudi İsyanı ve Yahudiler", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, s 117-136.

Folgado, M. A. (2018). "The Jewish Diaspora in the Roman Empire Diaspora, Social Agents and Social Networks". *EX NOVO Journal of Archaeology*, 3, 59-78.

Freeman, C. (2005). *Mısır, Yunan ve Roma,* Ankara: Dost Kitabevi.

Frey, J. B. (1936-52). *Corpus Inscriptionum Iudaicarum: Recueil des inscriptions juives qui vont du IIIe siecle avant J. II.* Roma: Pontificio istituto di archeologia cristiana.

Harland, A. P. (2006). "Acculturation and Identity in the Diaspora: A Jewish Family and 'Pagan' Guilds at Hierapolis". *Journal of Jewish Studies*, LVII: 2, 222-244.

Horst, P. W. (2014). "What Can We Learn From Early Jewish Epigraphy?" *Scripta Judaica Cracoviensia*, vol.12, 33-46.

Iosephus, Perseus - The Project Gutenberg, "Flavius Iosephus - Antiquities of the Jews" . https://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm (Erişim tarihi: 30.11.2024).

Ilan, T. (2008). *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Kraabel, A. T. (1981). "The Disappearance of the God-fearers". *Numen*, 28/2, s.113-126.

Karagöz, Ş. (2005). *Eski Çağ'da Depremler*, İstanbul: Türk Eski Çağ Bilimler Enstitüsü.

Kroll, John, H. (2001). "The Greek Inscriptions of the Sardis Synagogue", *The Harvard Theological Review*, 94/1, s. 5-55.

Langmuir, G. I. (1990) *Toward a Definition of Antisemitism*, Los Angeles: University of California Press.

Lewis, N. (1991). "The World of P. Yadin. The Bulletin of the American Society of Papyrologists", 28, 1/2: 35-41.

McClure, L. K. (2023). *Klasik Antikitede Kadınlar*, çev. Gülşah Günata, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

McKechnic, P. (2019). *Christianizing Asia Minor: conversion, communities, and social change in the pre-Constantinian era*. New York: Cambridge University Press.

Meyers, C. (2011). "Women, Ancient: Biblical Representations", *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture*, ed. Judith R. Baskin, Cambridge: Cambridge University Press.

Miranda, E. (1999). "La Comunita Giudaica di Hierapolis di Frigia". *Epigraphica Anatolica*, 109-156. *Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI* (1939), ed. W. H. Buckler and W. M. Calder, Manchester: Manchester University Press.

Palaz Erdemir, H (2006). "Antikçağ'da Hierapolis ve Çevresinde Koyun Yetiştiriciliği ve Yan Sektörleri" *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, s. 23-30.

Palaz Erdemir, H (2009). "Roma İmparatorluğu Yönetiminin Yahudi Politikası", *Eskiçağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Ed. Feridun M. Emecen. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat ; Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Merkezi Avrasya Enstitüsü ve Kitabevi, s. 29-40.

Parker, B. (2013). "Works of the Law and the Jewish Settlement in Asia Minor". *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism*, 9, 42-96.

Pennacchietti, F. A. (1996). "Nuove iscrizioni di Hierapolis Frigia". *Atti della Classe di Scienze Morali dell'Accademia delle Scienze di Torino*, 101, 67, 287-328.

Rajak, T. and Noy, D. (1993). Archisynagogoi: Office, Title and Social Status in the Greco-Jewish Synagogue. *The Journal of Roman Studies*, 83, 75-93.

Semeraro, G. (2017). "Phrygia Hierapolis'inde Üretim Arkeolojisi: Yeni Veriler ve Araştırma Perspektifleri". *Arkeoloji ve Sanat*, 155, 1-16.

Septuagint (2019). Massachusetts: Hendrickson Publishers.

Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: TTK.

Stern, M. (Ed.).*Greek and Latin Authors on Jewish and Judaism I,II ve III*, (1974-1984), Jerusalem: Israel Academy of Sciences and Humanities.

Supplementum epigraphicum graecum 46 (1994-1999). Pleket, H. W., J. H. Strubble and R.S. Stroud (Ed.) Amsterdam: J. C. Gieben.

Supplementum epigraphicum graecum 57 (2004-2012). A. Chaniotis, A. Corsten (Ed.), Leiden: Brill.

Şimşek, C. (2013). *Laodikeia*, İstanbul: Ege Yayınları.

Trebilco, P. (1991). *Jewish Communities in Asia Minor*, Cambridge: Cambridge University Press.

Üçer, M (2020). *Roma Hukuna Giriş*, İstanbul: Onikilevha.

Williams, M. H. (2005). "Jewish Festal Names in Antiquity – A Neglected Area of Onomastic Research". *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 21-40.

Zeev, P. B. (1998). *Jewish Rights in the Roman World: The Greek and Roman Documents Quoteed by Josephus Flavius.* Tübingen: Mohr Siebeck.

Yılmaz, F. (2015). "Antikçağ'da Glykon Kültü", *Eskiçağ Yazıları 7*, ed. N. Eda AKYÜREK ŞAHİN, M. Ertan YILDIZ ve Hüseyin Uzunoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

http-1: https://en.katabiblon.com/us/index.php?text=LXX&book=2Esd&ch=10 (Erişim tarihi: 09.12.2024).

http-2:https://lexicon.katabiblon.com/?search=%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BC (Erişim tarihi 19.11.2024).